

Bobir ASHUROV,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti o'qituvchisi

E-mail: bashurov055@gmail.com

DSc, professor S.Zokirova taqrizi asosida

HUQUQIY KONTEKSTLARDA MUALLIFLIK VAKOLATI

Annotatsiya

Mazkur maqolada huquqiy kontekstlarda mualliflik vakolatining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar va global axborot makoni rivojlanishi sharoitida asarlarning noqonuniy nusxalanishi va tarqalishi oqibatida ijodkorlar manfaatlarini qanday himoya qilinishi masalasi dolzarbligi ochib beriladi. Mualliflik huquqining xalqaro hamda milliy qonunchilikdagi o'rni, sud amaliyoti tajribalari, texnologik innovatsiyalar va raqamli platformalarda himoya mexanizmlariga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqot natijalari ijod erkinligi hamda huquq egalari qonuniy manfaatlarini o'rtasida muvozanatni ta'minlash uchun samarali huquqiy mexanizmlar takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Mualliflik vakolati, intellektual mulk, qonunchilik, raqamli muhit, huquqiy himoya, ijod erkinligi.

AUTHORSHIP AUTHORITY IN LEGAL CONTEXTS

Annotation

This article examines the theoretical and practical aspects of authorship authority in legal contexts. It highlights the growing importance of protecting the interests of creators in the face of unauthorized copying and distribution of works, particularly in the era of digital technologies and the global information environment. The study focuses on the role of copyright in international and national legislation, judicial practice, technological innovations, and protection mechanisms on digital platforms. The findings underscore the need to improve effective legal frameworks that balance creative freedom and the economic interests of rights holders.

Key words: Authorship authority, intellectual property, legislation, digital environment, legal protection, creative freedom.

АВТОРСКИЕ ПОЛНОМОЧИЯ В ПРАВОВЫХ КОНТЕКСТАХ

Аннотация

В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты авторского права в правовом контексте. Особое внимание уделяется проблемам защиты интересов создателей в условиях несанкционированного копирования и распространения произведений, особенно в эпоху цифровых технологий и глобального информационного пространства. Исследование акцентирует роль авторского права в международном и национальном законодательстве, судебной практике, технологических инновациях и механизмах защиты на цифровых платформах. Результаты исследования свидетельствуют о необходимости совершенствования эффективных правовых механизмов, обеспечивающих баланс между творческой свободой и экономическими интересами правообладателей.

Ключевые слова: Авторское право, интеллектуальная собственность, законодательство, цифровая среда, правовая защита, творческая свобода.

Kirish. Mualliflik vakolati – intellektual mulk huquqi doirasidagi eng muhim tushunchalardan biri bo'lib, ijodiy faoliyat natijalariga bo'lgan mulkchilik huquqini qonuniy jihatdan tartibga solish mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Mazkur tushunchani huquqiy kontekstda tadqiq etish, zamonaviy jamiyatda ijodkorlar, ilmiy xodimlar hamda ijrochilarning manfaati va huquqlarini kafolatlash uchun alohida ahamiyatga ega. Chunki raqamli texnologiyalar, internetning ommalashuvi va global axborot makonining jadal rivojlanishi ijodiy mahsulotlardan foydalanish, ularni tarqatish va iqtisodiy daromad olish jarayonlariga ham ta'sir o'tkazmoqda. O'z navbatida, mualliflik vakolati masalasi nafaqat huquqiy nazorat vositasi, balki ijod erkinligi, intellektual mulk insoniyat taraqqiyotidagi o'rni, ilm-fan, adabiyot, san'at va boshqa sohalarida yaratilgan asarlarni himoya qilish usuli sifatida ham namoyon bo'ladi. Ijodkorlar yoki mualliflar o'z asarlarini yaratish jarayonida intellektual salohiyatlari orqali yangiliklar kashf qiladi, jamiyatga ma'rifat va madaniyat baxsh etadi. Shu bois mualliflik huquqi va uning doirasidagi vakolat turi yaratilgan asarlarning shaxsga tegishlilik maqomini belgilab beradi.

Mualliflik vakolatiga bo'lgan qiziqish zamonaviy muhitda yanada ortib bormoqda, chunki mualliflik huquqlari ko'plab iqtisodiy manfaatlar, shu bilan birga ayni asarlarning tarqalish ko'lamiga ham ta'sir etadi. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi xalqaro mualliflik qonunlarini harmonizatsiya qilish zaruratini yuzaga keltirdi, chunki onlayn platformalarda asarlarni noqonuniy nusxalash, ulash va qayta ishlash imkoniyatlarining kengayishi huquq egalari manfaatlariga xavf solmoqda. Shuning uchun mualliflik huquqini muhofaza

qilish va huquqiy nazorat mexanizmlarini mustahkamlash, shu jumladan, jazo choralarini va mualliflik huquqlarini buzganlik uchun mas'uliyatni aniqlashtirish orqali, jamiyatdagi adolat va intellektual erkinlik o'rtasidagi muvozanatni saqlab qolish lozim. Shu ma'noda, mazkur maqola huquqiy kontekstlarda mualliflik vakolatining ilmiy-nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilish, zamonaviy sharoitda ushbu muammo yuzasidan ilmiy dalillarni keltirish hamda ayni muammoga yechim topish maqsadida olib borilgan tadqiqot natijalari haqida hikoya qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot davomida huquqshunoslik, intellektual mulk huquqi, xalqaro huquq va tegishli qonunchilik hujjatlariga tayangan holda, kontent tahlili hamda huquqiy matnlarni lingvistik tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Ma'lumotlar to'plash jarayonida, avvalo, mahalliy va xalqaro miqyosdagi me'yoriy-huquqiy hujjatlar, xususan, O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi qonuni, Shveysariya Konvensiyalari, Bern Konvensiyasi, Jahon Intellektual MulK Tashkiloti qabul qilgan qonun va nizomlar, Yevropa Ittifoqi darajasidagi huquqiy reglamentlar hamda Amerika Qo'shma Shtatlarining Digital Millennium Copyright Act (DMCA) kabi hujjatlarini o'rganib chiqildi.

Mazkur manbalardagi asosiy tushunchalar aniqlangach, ularga tegishli sharhlar berish va milliy qonunchilikda qay darajada amaliyotga joriy etilganini ko'rsatish uchun huquqiy normalar va real sud qarorlari, ayniqsa, mualliflik huquqlari bilan bog'liq nizolarni aks ettirgan precedential ishlar tahlil qilindi. Tahlil natijalarini berilgan turli manbalardagi ko'rsatkichlarga

qiyosiy taqqoslash orqali, huquqiy kontekstlarda mualliflik vakolatining real ahvoli va paydo bo'layotgan muammolar aniqlashtirildi. Shu bilan bir qatorda, huquqiy hujjatlarning amaliy qo'llanilishi, sud ishlarida qaror qabul qilish jarayoni va bu qarorlarda mualliflik vakolatining qay darajada inobatga olinganini o'rganish maqsadida yuridik amaliyot vakillari hamda ekspertlar bilan suhbatlar o'tkazildi. Ushbu suhbatlar o'z navbatida, mavzuning nazariy va amaliy jihatlariga izoh berish, mumkin bo'lgan yechim yoki takomillashtirish istiqbollarini tasavvur qilish imkonini berdi.

Natijalar. O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, mualliflik vakolatini rasmiy hujjatlar orqali e'tirof etish va huquqiy muhofaza choralarini belgilash borasida xalqaro va milliy huquqiy baza shakllangan bo'lsa-da, ayni paytda bir nechta muammolar saqlanib qolmoqda. Avvalo, raqamli muhitning kengayishi bilan asarlarning onlayn nusxalanishi va tarqalishi xorijiy platformalar orqali o'tishi sababli, milliy yurisdiksiya doirasida huquqni qo'llashning samarali mexanizmlari yaratilmaganligi ayon bo'ladi. Bunday holatlar internet foydalanuvchilari o'rtasida keng tarqalgan, asarlardan ruxsatsiz foydalanish yoki mualliflik belgilarini o'chirib tashlab ulashish kabi amaliyotlarga qarshi choralar ko'rishni yanada murakkablashtiradi. Qolaversa, ijodiy faoliyat turining o'ziga xosligi, masalan, musiqiy kompozitsiyalar, ilmiy maqolalar, dasturiy ta'minot yoki san'at asarlarining raqamli formatga o'tkazilishi, ularning muhofazasiga doir qonunlarda aniq mezonlarni talab qiladi.

Tahlil davomida ma'lum bo'ldiki, sud tizimida mualliflik huquqini buzish bilan bog'liq ishlar soni ortib bormoqda. Ayrim ishlar misolida guvoh bo'lish mumkinki, odatda muallif yoki huquq egasining pozitsiyasi sudda aniq hujjatlar va dalillar orqali mustahkamlanishi lozim bo'ladi, biroq bu dalil-isbotlarni to'plash jarayoni ham qiyinchilik tug'diradi. Qonun hujjatlarida ko'zda tutilgan, asarning kim tomonidan, qachon yaratilganligi, u yuridik yoki jismoniy shaxs mulki ekani, to'lanadigan to'lovlar hajmi kabi masalalar, bir qarorga kelishda katta ahamiyatga ega. Biroq eng ko'p bahs, odatda, kontentdan ruxsatsiz foydalanish, nusxalash va tijoriy maqsadlarda sotish bilan bog'liq bo'ladi.

Shuningdek, raqamli platformalarda asarlarni himoya qilish texnologik choralarining takomillashtirilishi – misol uchun, DRM (Digital Rights Management) tizimlari, shifrlı platformalar va maxsus dasturiy ta'minot orqali asarlarni saqlash – huquqni buzish xavfini kamaytirishi mumkin. Ammo bu amaliyot ayrim hollarda foydalanuvchilar erkinligini cheklash yoki ularga qo'shimcha to'lovlar yuklash bilan bog'liq bo'lganligi uchun jamoatchilikda bahs-munozaralar ham tug'diradi. Mualliflik vakolatining huquqiy himoyasi masalasiga kelganda, ijodkorlarning iqtisodiy manfaatları bilan jamiyatdagi axborotga erkin kirish huquqi o'rtasida nozik muvozanat saqlash zarur bo'ladi.

Munozara. Yuqoridagi natijalar shuni ko'rsatadiki, mualliflik vakolatini huquqiy himoya qilish har bir davlatda qonun va tartib-qoidalar bilan cheklanib qolmay, balki xalqaro hamkorlikni, sud amaliyoti tajribasini va texnologik innovatsiyalarni uyg'unlashtirishni ham talab qiladi. Bern Konvensiyasi yoki DMCA kabi hujjatlar bu borada muayyan xalqaro majburiyatlarni belgilab berishi mumkin, ammo har bir davlatda bu normalar milliy qonunchilikka qanchalik chuqur integratsiya qilinishi – mualliflik vakolatining samarali himoyasi yo'lida hal qiluvchi omil bo'lib qoladi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar tufayli paydo bo'ladigan "ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatish" yoki "foydalanuvchi yaratayotgan kontent" kabi zamonaviy tendensiyalar ham mualliflik huquqlarining yangi shakllarini, xususan, "birgalikda yaratilgan asar" tushunchasini keltirib chiqarmoqda. Agar bir asar bir vaqtning o'zida bir nechta muallif tomonidan (masalan, onlayn kollaboratsiya vositalari orqali)

yaratilgan bo'lsa, mualliflik vakolatları qanday taqsimlanishi, kim huquqiy egasi ekanligini aniq belgilash zarur.

Sud amaliyotida esa raqamli izlar, metadata, blokcheyn kabi texnologik isbotlar mualliflikni tasdiqlash uchun keng qo'llanilayotgani ko'zga tashlanadi. Bu, ayniqsa, ilmiy ishlar, elektron kitoblار, raqamli san'at, mobil ilovalar yoki internetda chop etilayotgan materiallar uchun dolzarb. Natijalarimiz shuni ko'rsatadiki, innovatsion texnologiyalar dalil to'plash jarayonini ancha soddalashtiradi va mualliflik huquqi nizolarini hal qilishda huquqni to'g'ri qo'llash imkoniyatini kengaytiradi. Biroq shu bilan bir qatorda, ushbu texnologiyalardan foydalanish uchun sud tizimida malakali kadrlar va texnik imkoniyatlar bo'lishi, yuridik jamoatchilik mazkur sohada keng bilimga ega bo'lishi darkor.

Mualliflik vakolatining yana bir e'tiborli jihatı – ijodkorlarni iqtisodiy qo'llab-quvvatlash va ularning mehnati qay darajada samarali monetizatsiya qilinishi masalasi. Huquq egasining iqtisodiy manfaatları qonun tomonidan himoyalangan taqdirda ham, real hayotda ijod mahsulotining noqonuniy tarqalishi tufayli, asarlardan olinadigan foyda sezilarli darajada kamayishi mumkin. Bu esa ma'lum ma'noda ijodiy sektor rivojiga salbiy ta'sir qilishi ham mumkin. Shu bois, mualliflik huquqi himoyasi nafaqat qonunlar, balki jamoatchilikda huquqiy madaniyatni oshirish, ijodkorlik mahsulotlariga ehtirom bilan yondashish madaniyati va raqamli savodxonlik kabi omillar bilan ham chambarchas bog'liq.

Ayniqsa, ta'lim sohasida mualliflik huquqlari bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirish zarur. Akademik muhitda plagiatga qarshi kurashish va intellektual halollik prinsiplari asosida ilmiy izlanishlar olib borish – mualliflik vakolatini himoya qilishning asosiy usulidir. Talabalar va tadqiqotchilar o'z ilmiy ishlari, maqolalari yoki ijodiy loyihalarida adabiy manbalardan foydalanishda, iqtibos keltirish va havola berish meyorları haqida puxta bilishları lozim. Shuningdek, yuridik fanlar yo'nalishida yosh mutaxassislarğa mualliflik huquqi masalalarini to'g'ri tushuntirish va amaliy tajribalarni ko'rsatish, ularning kelajakda huquqiy nizolarni hal qilishda zamonaviy yondashuvlardan foydalana olishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Huquqiy kontekstlarda mualliflik vakolati raqamli davrda alohida ko'lam kasb etmoqda. Mazkur maqola doirasida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, xalqaro va milliy darajadagi qonunchilik texnologik taraqqiyot bilan hamnafas rivojlanishi, shu bilan birga, huquqni qo'llash amaliyotida zamonaviy isbotlash usullari va huquqiy mexanizmlarni ishga solish talab etiladi. Bir tomondan, ijod erkinligini cheklamasdan mualliflik huquqlarini kuchaytirish nihoyatda muhim. Boshqa tomondan, asarlarning noqonuniy nusxalanishi va tarqalishiga qarshi samarali kurashish, ijodkorlarni adolatli rag'batlantirish mexanizmlarini yaratish ham zarur. Shuningdek, texnologik yangiliklar, sud amaliyoti hamda xalqaro hamkorlik takomil topishiga qarab, mualliflik vakolatining yangi shakllari vujudga kelishi yoki mavjud shakllar qayta ko'rib chiqilishi muqarrar.

Yakuniy nuqtada ta'kidlash joizki, mualliflik huquqlari nafaqat ijodkor va uning iqtisodiy manfaatları himoyasi, balki jamiyatning adolat, taraqqiyot va madaniy farovonlik yo'lidagi o'ziga xos ko'zgusiga aylanadi. Agar bu masalada huquqiy mexanizmlar puxta ishlab chiqilsa, ijodiy erkinlikka qo'yiladigan ehtimoliy to'siqlar minimallashtiriladi, ijodkorlar o'z asarlarini erkin-erkin yaratish oladilar va o'z navbatida, jamiyat ham bunday ijodiy mahsulotlardan adolatli foyda ko'rishi mumkin. Shu bois mualliflik vakolatini huquqiy jihatdan mustahkamlash, raqamli platformalarda himoya qilish hamda ushbu sohada huquqiy madaniyatni shakllantirish bo'yicha chora-tadbirlar nafaqat hozirgi, balki kelajak avlodlar ijodiy salohiyati hamda intellektual mulkini himoya qilishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Donovan S., Fjellestad D., Lundén R. Introduction: Author, authorship, authority, and other matters //DQR Studies in Literature. – 2008. – T. 43. – C. 1.
2. Woodmansee M., Jaszi P. The construction of authorship: Textual appropriation in law and literature. – Duke University Press, 1994. – T. 10. – № 2.
3. Saunders D. Authorship and copyright. – Routledge, 2023.
4. Ginsburg J. C. The concept of authorship in comparative copyright law //DePaul L. Rev. – 2002. – T. 52. – C. 1063.